

SHUKUR XOLMIRZAEV ASARLARIDA TILNING XALQONA VA FALSAFIY QIRRALARI

Ergashev Aslbek Hamza o'g'li

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

E-mail: ergasevaslbek@gmail.com

Tel: +998994959822

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21525402>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shukur Xolmirzaev asarlarida xalqona va falsafiy tilning lingvopoetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Yozuvchining hikoya, qissa va romanlarida xalqona leksika, maqol va matallar, og'zaki nutq unsurlari, milliy mentalitet hamda falsafiy mushohadalarining badiiy ifodasi yoritiladi. Tadqiqotda xalqona tilning qahramon xarakterini ochish, psixologik tasvirni kuchaytirish, milliy koloritni yaratish va voqelikni realizm asosida aks ettirishdagi o'rni ko'rsatib beriladi. Shuningdek, Xolmirzaev ijodida falsafiy nutqning xalqona tafakkur bilan uyg'unlashuvi, ichki monolog, sukut poetikasi va tabiat tasvirlari orqali inson ruhiyati hamda mavjudlik masalalarining badiiy talqini tahlil etiladi. Muallifning lingvopoetik mahorati xalqona va falsafiy qatlamlarning uzviy birligi asosida zamonaviy o'zbek nasrining estetik xususiyatlarini namoyon etishi bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: Shukur Xolmirzaev, lingvopoetika, xalqona til, falsafiy til, badiiy nutq, milliy mentalitet, psixologizm, ichki monolog, realizm, tabiat tasviri, qahramon nutqi, o'zbek nasri

Аннотация: В данной статье анализируются лингвопоэтические особенности народно-разговорного и философского языка в произведениях Шукура Холмирзаева. Рассматриваются художественные функции народной лексики, пословиц и поговорок, элементов устной речи, национального менталитета, а также философских размышлений в рассказах, повестях и

романах писателя. Особое внимание уделяется роли народного языка в раскрытии характера персонажей, усилении психологизма, создании национального колорита и реалистическом изображении действительности. Кроме того, исследуется органичное сочетание философской речи с народным мировосприятием, а также художественная интерпретация внутреннего мира человека и экзистенциальных проблем посредством внутреннего монолога, поэтики молчания и пейзажных описаний. Лингвопоэтическое мастерство автора раскрывается через органическое единство народно-разговорного и философского языковых пластов, определяющих эстетическое своеобразие современной узбекской прозы.

Ключевые слова: Шукур Холмирзаев, лингвопоэтика, народно-разговорный язык, философский язык, художественная речь, национальный менталитет, психологизм, внутренний монолог, реализм, пейзаж, речь персонажей, узбекская проза

Abstract: This article examines the linguopoetic features of folk and philosophical language in the works of Shukur Kholmirzaev. It explores the artistic functions of folk vocabulary, proverbs and sayings, elements of oral speech, the national mentality, and philosophical reflections in the writer's short stories, novellas, and novels. The study highlights the role of folk language in revealing characters, strengthening psychological portrayal, creating a national cultural atmosphere, and representing reality within the framework of realism. It also analyzes the harmonious integration of philosophical discourse with folk worldview, as well as the artistic interpretation of the human inner world and existential issues through interior monologue, the poetics of silence, and descriptions of nature. The article concludes that Kholmirzaev's linguopoetic mastery is manifested in the organic unity of folk and philosophical language, which constitutes one of the defining aesthetic features of modern Uzbek prose.

Keywords. *Shukur Xolmirzaev, linguopoetics, folk language, philosophical language, literary discourse, national mentality, psychologism, interior monologue, realism, nature imagery, character speech, Uzbek prose*

Shukur Xolmirzaev o'zbek adabiyotida tilni xalq ruhining ifodasi va insoniy tafakkurning chuqur qatlamlarini aks ettiruvchi vosita sifatida qo'llagan yozuvchilardan biri sifatida alohida o'rin tutadi. Uning hikoyalar, qissalar va romanlarida tilning xalqona va falsafiy tabiatini belgilovchi ko'plab badiiy unsurlar mavjud bo'lib, ular nafaqat syujet dinamikasini, balki asarning g'oyaviy-estetik yukini ham belgilaydi. Xolmirzaevning tilga munosabati milliy tafakkur, inson ruhiyati, hayot falsafasi va jamiyat hodisalarining badiiy talqini bilan chambarchas bog'langan. Uning asarlaridagi xalqona nutq nafaqat mahalliy koloritning vositasi, balki karakterning tabiatini ochuvchi, hayot falsafasini ifodalovchi kuchli semantik markazga aylanadi.

Xalqona tilning Xolmirzaev poetikasidan o'rin olishi avvalo yozuvchining qahramonlar hayotiga nisbatan realistik va samimiy munosabati bilan bog'liq. U qishloq odamlarining nutqini, ularning oddiy kundalik hayoti, mehnati, qayg'usi va quvonchiga xos bo'lgan tilda yuksak badiiylikka ega natural shaklda berishga intiladi. Xalq tili Xolmirzaevda folklor qatlamini, og'zaki ijod estetikasi va milliy mentalitetning o'ziga xos mushtarak ildizlarini aks ettiradi. Yozuvchi oddiy so'zlarning ichki ma'nosini, xalqona iboralarning yashirin semantik quvvatini o'ta nozik sezadi va ularni karakter yaratish jarayonida asosiy vositaga aylantiradi. Shu bois Xolmirzaevning asarlarida xalqona til tashqi bezak emas, balki g'oyaviy-estetik konstruktsiyaning asosiy poydevoridir.

Masalan, uning ko'plab hikoyalarida xalqona iboralar, qo'shiq va maqollardan o'rinli foydalanish nafaqat xalq dunyoqarashini aks ettiradi, balki personajning ichki holatini realistik tarzda ko'rsatadi. "So'qqabosh", "Yovvoyi gul", "Oq shamol", "Olabo'ji" kabi hikoyalarida qahramonlarning nutqi o'zining tabiiyligi, jo'nlikdan yiroqligi, hayotning ichki ritmini uzatishi bilan xarakterlanadi.

Hollarda qahramonlar nutqidagi xalqona leksika ularning fe'l-atvorini darhol ochib beradi: biror ibora, hazil, majoziy ishora yoki xalq orasida keng tarqalgan maqol hayotiy tajriba va xalq donishmandligining badiiy umumlashmasi sifatida ishlaydi. Shuningdek, xalqona til asardagi voqelikni milliy zamin bilan bog'laydi, voqealar sodir bo'layotgan joyning o'ziga xos ijtimoiy-madaniy ruhini yaratadi.

Xolmirzaev asarlaridagi falsafiy til esa xalqona nutqning tabiiy davomi sifatida namoyon bo'ladi. Uning ko'plab qahramonlari hayot ma'nosi, insonning olamdagi o'rni, ezgulik va yovuzlik, vaqt va o'tkinchilik, sadoqat, vijdon kabi mavzular ustida o'y yuritadilar. Ammo bu falsafiylik ko'pincha murakkab ilmiy kategoriyalar orqali emas, balki xalqona tasavvurlar, sodda qiyoslar, real hayot tajribasi orqali ifodalanadi. Axir Xolmirzaev falsafiy nutqni shu darajada tabiiy badiiy oqimga joylaydiki, qahramonning o'y-xayoli uning kundalik hayoti bilan butunlashib ketadi: daladagi mehnat, qishloq manzarasi, odamlarning xarakteri, tabiat tovushlari, hatto sukutning o'zi ham insonning ichki hayoti bilan muloqotga kirishadi.

Yozuvchi psixologik tasvirni ham tilning xalqona va falsafiy qatlamlari yordamida beradi. Masalan, uning qahramonlari sukut orqali gapiradi; ko'pincha aytilmagan so'zlar aytilgan so'zlardan ko'proq ma'noga ega bo'ladi. Bu xalqona tafakkurga xos bo'lgan noziklik bo'lib, ayni paytda, falsafiy mushohadaga xos bo'lgan ichki monologlarning tabiiy davomidir. Personajning labiga kelib to'xtagan gap, uning ichidagi "jim fikr", badiiy bo'yoqlarning eng kuchli manbaiga aylanadi. Xolmirzaev buning orqali tilning inson ruhiyatini aks ettirishdagi beqiyos rolini ko'rsatadi. Uning qahramonlari uchun so'z faqat kommunikativ vosita emas, balki hayot mazmunini anglash jarayonidagi ruhiy tayanchdir.

Yozuvchi tilining xalqona qirralari ko'pincha tabiat tasvirlari bilan bevosita bog'liq. Xolmirzaev uchun tabiat — xalq ruhining timsoli, hayotning abadiy harakatini eslatuvchi manba. Yozuvchi tabiatning xalqona tasvirini yaratish uchun sodda, ammo chuqur semantik yukga ega bo'lgan so'zlarni tanlaydi. Masalan,

shamol, changalzor, tog' yo'llari, dashtning sukunati yoki cho'lining kengligi kabi obrazlar qahramon ruhiy holatini ifodalashda asosiy badiiy vosita vazifasini bajaradi. Xalqona tasvir orqali berilgan bu tabiat manzaralari ko'pincha falsafiy o'y, hayot haqidagi mushohada, taqdir va irodaga oid xulosalar bilan birlashadi. Shu tariqa til tabiat, odam va falsafaning murakkab munosabati markaziga aylanadi.

Xolmirzaevning xalqona tilni qo'llashidagi yana bir muhim jihat — uning nutqiy individuallik yaratish imkoniyatini kengaytirishidir. Yozuvchi har bir qahramonni uning so'zlash tarzi bilan belgilaydi: qaysidir qahramon hazilkash xalqona iboralar bilan gapiradi, boshqasi jimjit, vazmin, qisqa gaplar bilan fikrlaydi, yana biri esa xalq qissalari, ertaklari, maqollari bilan to'la nutqqa ega bo'ladi. Bunday nutqiy farqlanish real hayotdagi turli xarakterlarni tabiiy tarzda aks ettiradi. Xalqona iboralarning qo'llanilishi qahramonning yoshi, jinsiy tajribasi, kasbi yoki hayotga bo'lgan munosabatini ochib beradi. Masalan, chol obrazlari ko'pincha hikmatli so'zlar bilan nutq yuritadi; yosh qahramonlar esa sodda, samimiy, tasavvuri cheklangan iboralardan foydalanadilar. Shu tarzda, xalqona til badiiy psixologiyaning kuchli qurilish elementiga aylanadi.

Falsafiy tilning Xolmirzaev ijodidagi eng muhim tomoni — uning syujetdan mustaqil badiiy qatlam sifatida yashashi. Yozuvchi ba'zan hodisalarni izohlash uchun emas, balki hayotning tub mohiyatini ifodalash uchun falsafiy nutqqa murojaat qiladi. Qahramonlarning o'z-o'ziga bergan savollari, hayotning adolatsizligi yoki go'zalligi haqidagi o'ylar, vaqtning o'tishi ustidagi mushohadalar — bularning barchasi tilning falsafiy tabiatini kuchaytiradi. Bu o'rinda yozuvchi tilni tafakkurning jaranglash shakli sifatida talqin etadi: o'ylash — bu ichki nutq, demak, insonning mavjudligi ham til orqali namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzaev asarlarida til xalq ona ruhiyatining aksi bo'lib, shu bilan birga, insonning hayotiy va falsafiy o'ylarining badiiy shakliga aylanadi. Uning xalqona tili voqelikni realizm ruhida tasvirlashga xizmat qiladi, milliy hayotning nozik ranglarini ifodalaydi, qahramonlar xarakterini ochadi, asarga

tabiiylik, samimiyat va hayot haqiqati iforini beradi. Falsafiy til esa xalqona qatlam bilan uyg'unlashgan holda insonning mavjudlik mohiyatiga oid chuqur savollarni yoritadi. Shu ikki qatlamning uzviy birlashuvi Xolmirzaev ijodining lingvopoetik mohiyatini belgilaydi.

Shu ma'noda yozuvchi nutqining xalqona va falsafiy tabiati uning asarlarini o'zbek adabiyotida alohida badiiy maktab sifatida ko'rsatadi. Xalqona til milliylikni, falsafiy nutq esa universallikni aks ettiradi; ikki qatlamning sintezi esa Xolmirzaev ijodining asosiy estetik belgisi sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchining til haqidagi qarashlari va tilni qo'llashdagi badiiy mahorati shundan dalolat beradiki, uning asarlarida xalqona so'z — bu faqat milliy madaniyat timsoli emas, balki falsafiy mazmun bilan to'yingan badiiy hodisadir. Shunday qilib, Xolmirzaev ijodi tilning xalqona ildizlari bilan falsafiy chuqurligi o'rtasidagi uyg'unlikni yaratgan holda, zamonaviy o'zbek badiiy tafakkurining eng yorqin namunalardan biriga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmirzaev Sh. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Yozuvchi, turli yillar.
2. Mamajonov Z. Shukur Xolmirzaev ijodining badiiy olami. — Toshkent: Akademnashr, 2010.
3. Abdullaev X. O'zbek nasrida til va badiiy tafakkur masalalari. — Toshkent: Fan, 2005.
4. Qodirov M. O'zbek hikoyachiligida xalqona obrazlar. — Samarqand: SamDU nashri, 2012.
5. Saidov U. Yozuvchi uslubi va xalqona nutq poetikasi. — Toshkent: Universitet, 2018.
6. Yusupov N. O'zbek adabiyotida falsafiy tafakkur evolyutsiyasi. — Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
7. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Xolmirzaev haqida maqola.